

MEDIA DISKURSDA MA'NO YARATISHNING LEKSIK-SEMANTIK STRATEGIYALARI: QIYOSIY TAHLIL

*Fayyoz Kamolova Mirza qizi, magistr,
Osiyo texnologiyalar universiteti,
shaxzod19950109@icloud.com
+998 94 657 03 26*

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ommaviy axborot vositalari diskursida leksik-semantik strategiyalarni o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, ish o'zbek va ingliz matbuoti materiallari asosida amalga oshirilgan. Tadqiqotda baholovchi leksika, metaforalar, sinonimik tanlov, terminologik birliklar va intensivatsiya kabi leksik-semantik vositalar tahlil qilingan. Publitsistik matnlar tahlili asosida ushbu strategiyalarning o'zbek va ingliz media diskursida qo'llanishidagi o'xshashlik va farqlar aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek matbuotida publitsistik va emotsional ifodalar ustunlik qilsa, ingliz matbuotida qisqa va aniq baholovchi birliklar yetakchilik qiladi. Metaforalar o'zbek diskursida keng va obrazli shaklda, ingliz diskursida esa ixcham tarzda qo'llanadi. Sinonimik tanlov o'zbek matbuotida emotsional ranglarga boy bo'lsa, ingliz matbuotida funksional va kontekstual farqlarga asoslangan. Terminologik strategiyada o'zbek matbuoti milliy terminlarni yaratishga intilsa, ingliz matbuoti xalqaro terminlarni qabul qilishga moyil.

Kalit so'zlar: leksik-semantik strategiyalar, media diskurs, baholovchi leksika, metafora, sinonimik tanlov, terminologik birliklar, o'zbek matbuoti, ingliz matbuoti, qiyosiy tahlil.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению лексико-семантических стратегий в дискурсе средств массовой информации на материале узбекской и английской прессы. В работе рассматриваются такие лексико-семантические средства, как оценочная лексика, метафоры, синонимический выбор, терминологические единицы и интенсификация. На основе анализа публицистических текстов выявляются сходства и различия в использовании данных стратегий в узбекском и английском медиадискурсе. Результаты исследования показывают, что в узбекской прессе преобладают публицистические и эмоциональные выражения, тогда как в английской прессе доминируют краткие и точные оценочные единицы. Метафоры в узбекском дискурсе носят развёрнутый образный характер, в английском – лаконичный. Синонимический выбор в узбекской прессе богат эмоциональными оттенками, в английской – ориентирован на функционально-контекстуальные различия. В терминологической стратегии узбекская пресса стремится к созданию

национальных терминов, тогда как английская пресса склонна к заимствованию интернациональных терминов.

Ключевые слова: лексико-семантические стратегии, медиадискурс, оценочная лексика, метафора, синонимический выбор, терминологические единицы, узбекская пресса, английская пресса, сравнительный анализ.

Annotation. This research is devoted to the study of lexical-semantic strategies in media discourse based on the materials of the Uzbek and English press. The study analyzes such lexical-semantic means as evaluative lexicon, metaphors, synonymic choice, terminological units and intensification. Based on the analysis of journalistic texts, similarities and differences in the use of these strategies in Uzbek and English media discourse are identified. The results of the study show that journalistic and emotional expressions prevail in the Uzbek press, while short and precise evaluative units dominate in the English press. Metaphors in Uzbek discourse are used in a broad and figurative form, while in English discourse they are used in a concise manner. Synonymic choice in the Uzbek press is rich in emotional shades, while in the English press it is based on functional and contextual differences. In terminological strategy, the Uzbek press strives to create national terms, while the English press tends to adopt international terms.

Keywords: lexical-semantic strategies, media discourse, evaluative lexicon, metaphor, synonymic choice, terminological units, Uzbek press, English press, comparative analysis.

Kirish. Ommaviy axborot vositalari diskursida ma’no konstruktsiyasi ko‘pincha leksik-semantik vositalar orqali amalga oshiriladi. Gazeta va jurnal matnlarida qo‘llaniladigan so‘z tanlovi, baholovchi leksika, metaforik ifodalar hamda terminologik birliklar voqea yoki hodisaning qanday talqin qilinishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli media diskursni tahlil qilish jarayonida leksik-semantik strategiyalar muhim ahamiyatga ega. Leksik-semantik strategiyalar deganda muallif tomonidan voqea yoki hodisani muayyan nuqtai nazardan tasvirlash uchun tanlanadigan til vositalari tushuniladi. Bunday strategiyalar yordamida muallif auditoriya ongida muayyan tasavvurlarni shakllantiradi. Ayniqsa matbuot diskursida bu strategiyalar jamoatchilik fikriga ta’sir ko‘rsatish vositasi sifatida keng qo‘llaniladi¹. Media diskursda eng ko‘p uchraydigan leksik-semantik strategiyalardan biri baholovchi leksikaning qo‘llanishidir. Baholovchi birliklar orqali muallif voqea yoki hodisaga nisbatan o‘z munosabatini bildiradi. Masalan, o‘zbek matbuotida “dolzarb masala”, “muhim qaror”, “keskin tanqid” kabi birikmalar ko‘p uchraydi. Ingliz matbuotida esa “serious problem”, “significant decision”, “critical issue” kabi birliklar

¹ Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: Fan, 1992. – 28 b.

qo‘llaniladi. Bu so‘zlar matnga baholovchi semantika berib, o‘quvchining voqea yoki hodisani qabul qilishiga ta’sir qiladi. Baholovchi leksika orqali muallif voqea yoki hodisaga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatni bildirishi mumkin. Ijobiy baholovchi birliklar voqea yoki hodisani ijobiy tarzda tasvirlashga xizmat qiladi. O‘zbek matbuotida “muhim qaror”, “dolzarb masala”, “muvaffaqiyatli loyiha” kabi birikmalar ijobiy baholovchi leksikaga misol bo‘la oladi. Ingliz matbuotida esa “important decision”, “significant achievement”, “successful project” kabi birliklar keng qo‘llaniladi. Salbiy baholovchi leksika esa voqea yoki hodisaning salbiy tomonlarini ta’kidlash uchun ishlatiladi. Masalan, o‘zbek matbuotida “jiddiy muammo”, “keskin tanqid”, “murakkab vaziyat” kabi birliklar uchraydi. Ingliz matbuotida esa “serious problem”, “sharp criticism”, “difficult situation” kabi birliklar qo‘llaniladi.²

Leksik-semantik strategiyalarning yana bir muhim turi metaforik ifodalardan foydalanishdir. Metaforalar murakkab ijtimoiy jarayonlarni obrazli tarzda tasvirlash imkonini beradi. Masalan, o‘zbek matbuotida “iqtisodiyot lokomotivi”, “taraqqiyot yo‘li”, “siyosiy maydon” kabi metaforik birikmalar qo‘llaniladi. Ingliz matbuotida esa “economic engine”, “political battlefield”, “path to development” kabi metaforalar keng uchraydi. Bunday metaforik birliklar orqali voqea-hodisalar obrazli tasvirlanadi va o‘quvchi ongida muayyan konseptual tasavvurlar shakllanadi. Metaforalar media diskursda muhim kommunikativ vazifani bajaradi: ular matnning ta’sirchanligini oshiradi, murakkab tushunchalarni sodda va obrazli tarzda ifodalash imkonini beradi hamda o‘quvchining voqelikni qabul qilishiga ta’sir ko‘rsatadi. Media diskursda sinonimik tanlov ham muhim leksik-semantik strategiya hisoblanadi. Bir xil voqea turli so‘zlar orqali turlicha talqin qilinishi mumkin. Masalan, o‘zbek matbuotida “namoyish”, “yig‘ilish”, “harakat” kabi so‘zlar turli kontekstlarda qo‘llaniladi. Ingliz matbuotida esa “protest”, “demonstration”, “rally” kabi birliklar ishlatiladi. So‘z tanlovi voqeaning qanday semantik rangda tasvirlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Sinonimik tanlov strategiyasi orqali muallif ma’lum leksik birlikni tanlash orqali voqea yoki hodisaga nisbatan ijobiy, neytral yoki salbiy munosabatni ifodalashi mumkin.³

Leksik-semantik strategiyalar orasida terminologik birliklar ham muhim o‘rin tutadi. Ommaviy axborot vositalarida siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy terminologiya keng qo‘llaniladi. Masalan, o‘zbek matbuotida “islohot”, “modernizatsiya”, “strategiya”, “barqaror rivojlanish” kabi terminlar uchraydi. Ingliz matbuotida esa “reform”, “modernization”, “strategy”, “sustainable development” kabi birliklar qo‘llaniladi. Bunday terminlar matnni rasmiy va analitik ko‘rinishga olib keladi. Terminologik strategiya media diskursda bir necha muhim funksiyalarni bajaradi: matnning

² Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Fan, 2009. – 60 b.

³ Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Routledge, 2016. – 230 p.

aniqligini ta'minlaydi, matnning rasmiy va analitik xarakterini kuchaytiradi hamda media matnning informativligini oshiradi.

Leksik-semantik strategiyalarning yana bir turi intensifikatsiya strategiyasidir. Bu strategiya voqeaning muhimligini kuchaytirish uchun ishlatiladi. Masalan, o'zbek matbuotida "juda muhim", "nihoyatda dolzarb", "katta ahamiyatga ega" kabi birikmalar qo'llaniladi. Ingliz matbuotida esa "highly important", "extremely significant", "very serious" kabi birliklar ishlatiladi. Bunday birliklar matnning emotsional-ekspressiv ta'sirini oshiradi. Media diskursda stereotipik leksika ham muhim rol o'ynaydi. Stereotipik birliklar orqali muayyan ijtimoiy guruhlar yoki hodisalar haqida umumiy tasavvurlar shakllanadi. Masalan, "xalqaro hamjamiyat", "yosh avlod", "rivojlanayotgan mamlakatlar" kabi birikmalar o'zbek matbuotida keng qo'llaniladi. Ingliz matbuotida esa "international community", "young generation", "developing countries" kabi birliklar ishlatiladi⁴. O'zbek va ingliz matbuot diskursini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har ikki til matbuotida leksik-semantik strategiyalar voqea-hodisalarni talqin qilishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek matbuotida ko'pincha publitsistik va emotsional ifodalar kengroq qo'llansa, ingliz matbuotida qisqa va aniq baholovchi birliklar ustunlik qiladi. O'zbek matbuotida metaforalar ko'pincha keng va obrazli shaklda, ingliz matbuotida esa ixcham va aniq shaklda qo'llaniladi. Sinonimik tanlovda o'zbek matbuoti emotsional ranglarga boy bo'lsa, ingliz matbuoti funksional va kontekstual farqlarga ko'proq e'tibor qaratadi. Terminologik strategiyada esa o'zbek matbuoti milliy terminlarni yaratishga intilsa, ingliz matbuoti xalqaro terminlarni qabul qilishga moyil. Shunday qilib, leksik-semantik strategiyalar media diskursda ma'no konstruksiyasini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. So'z tanlovi, baholovchi leksika, metaforalar, sinonimik tanlov, terminologik birliklar va intensifikatsiya orqali muallif voqea yoki hodisani muayyan nuqtai nazardan talqin qiladi va o'quvchi ongida ma'lum tasavvurlarni shakllantiradi. Shu sababli media matnlarni diskursiv tahlil qilish jarayonida leksik-semantik vositalarni o'rganish muhim ilmiy ahamiyatga ega.⁵

O'zbek va ingliz matbuot diskursini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har ikki til matbuotida terminologik birliklar keng qo'llaniladi. Biroq ularning qo'llanish usullari ma'lum darajada farq qilishi mumkin. O'zbek matbuotida ko'pincha publitsistik uslub bilan birga terminologik birliklar ishlatilsa, ingliz matbuotida terminlar qisqa va aniq kontekstda qo'llaniladi. Intensifikatsiya strategiyasi media diskursda voqea yoki hodisaning ahamiyatini kuchaytirish, ta'sirchanligini oshirish hamda o'quvchining e'tiborini muhim jihatlarga qaratish uchun qo'llaniladigan leksik-semantik vositalardan biridir. Ommaviy axborot vositalari matnlarida muallif ma'lum

⁴ Baker P. Using Corpora in Discourse Analysis. – London: Bloomsbury Academic, 2018. – 56 p.

⁵ Mahmudov N. O'zbek tili nazariy grammatikasi. Sintaksis. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 32 b.

hodisa yoki jarayonni yanada muhim yoki dolzarb sifatida ko'rsatish maqsadida kuchaytiruvchi birliklardan foydalanadi. Shu sababli intensifikatsiya strategiyasi media diskursning muhim kommunikativ vositalaridan biri hisoblanadi. Tilshunoslikda intensifikatsiya deganda ma'lum sifat yoki hodisaning darajasini kuchaytiruvchi til birliklari orqali ifodalash jarayoni tushuniladi. Bunday birliklar nutqda ma'lum semantik urg'u yaratadi va matnning emotsional-ekspressiv ta'sirini oshiradi. Media diskursda intensifikatsiya strategiyasi orqali voqea yoki hodisaning muhimligi alohida ta'kidlanadi. O'zbek matbuot diskursida kuchaytiruvchi birliklar ko'pincha sifat va ravishlar orqali ifodalanadi. Masalan, gazeta maqolalarida "juda muhim", "nihoyatda dolzarb", "katta ahamiyatga ega", "alohida e'tibor qaratildi" kabi birikmalar tez-tez uchraydi. Bu birliklar voqeaning muhimligini kuchaytirish vazifasini bajaradi. Masalan, gazeta maqolasida quyidagi jumla uchrashi mumkin: "Yangi iqtisodiy dastur mamlakat taraqqiyoti uchun nihoyatda muhim ahamiyatga ega." Bu jumlada "nihoyatda muhim" birikmasi intensifikatsiya vositasi bo'lib, voqeaning muhimligini kuchaytiradi. Ingliz matbuot diskursida ham intensifikatsiya strategiyalari keng qo'llaniladi. Ingliz tilida kuchaytiruvchi birliklar ko'pincha "very", "highly", "extremely", "significantly" kabi so'zlar orqali ifodalanadi. Masalan: "This reform is extremely important for the country's economic development." Bu jumlada "extremely" so'zi sifatning darajasini kuchaytiruvchi intensifikator hisoblanadi. Intensifikatsiya strategiyasi ko'pincha siyosiy va iqtisodiy mavzulardagi maqolalarda uchraydi. Bu strategiya orqali muallif ma'lum qaror, islohot yoki ijtimoiy jarayonning muhimligini alohida ta'kidlaydi. Natijada o'quvchining e'tibori muayyan masalaga qaratiladi. Media diskursda intensifikatsiya strategiyasi ba'zan baholovchi leksika bilan birgalikda qo'llaniladi. Masalan, "nihoyatda muhim qaror", "juda jiddiy muammo", "extremely serious issue" kabi birikmalar baholovchi va kuchaytiruvchi birliklarning birgalikda qo'llanishiga misol bo'la oladi.

Xulosa. O'zbek va ingliz matbuot diskursini qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har ikki til matbuotida intensifikatsiya strategiyasi keng qo'llaniladi. Biroq ularning ifodalanish shakllari ma'lum darajada farq qiladi. O'zbek matbuotida ko'pincha birikmalar orqali kuchaytirish kuzatilsa, ingliz matbuotida esa ravishlar yordamida kuchaytirish keng tarqalgan. Shunday qilib, intensifikatsiya strategiyasi media diskursda muhim semantik va kommunikativ vazifani bajaradi. Bu strategiya orqali muallif voqea yoki hodisaning ahamiyatini kuchaytiradi va o'quvchining e'tiborini muhim masalalarga qaratadi. Shu sababli ommaviy axborot vositalari diskursini tahlil qilish jarayonida intensifikatsiya strategiyalarini o'rganish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baker P. Using Corpora in Discourse Analysis. – London: Bloomsbury Academic, 2018. – 256 p.
2. Biber D., Conrad S. Register, Genre, and Style. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019. – 420 p.
3. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. – London: Routledge, 2014. – 591 p.
4. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Routledge, 2016. – 250 p.
5. Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: Fan, 1992. – 128 b.
6. Mahmudov N. O‘zbek tili nazariy grammatikasi. Sintaksis. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 232 b.
7. Mahmudov N. O‘zimiz va tilimiz. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1997. – 176 b.
8. Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Fan, 2009. – 160 b.
9. Dexqonova A. O‘zbek va ingliz tilidagi iboralarning pragmatik analizi // Filologiya masalalari. – 2025. – №1-M1. – B. 44-52.
10. Vašát P. Kritická diskursivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi // AntropoWEBZIN. – 2008. – Vol. 4. – No 2-3. – S. 101-112.